

Daniel Henschen, forfatter og foredragsholder, ph.d. i historie med afhandlingen *Kaldets Verden* (2017), der undersøger ydre missions betydning for formidlingen af verden uden for Danmark ca. 1890 til 1950. Han har skrevet om forskellige sider af den danske missionsbevægelse, bl.a. lægemission, missionslitteratur, mission og afkolonisering mv. – senest bogen *Da danskerne ville omvende verden* (Gads Forlag 2019) som er en samlet fremstilling af den danske missionsbevægelses historie.

Keywords: Mission, antropologi, etnografi, museum, samlinger, 1900-1940, Danmark, Nigeria, Indien, Kina.

GRÆDER ”ETNOGRAFEN [...] TAARER AF BLOD”?

Missionærer og dansk antropologi¹

Artiklen undersøger forholdet mellem den danske missionsbevægelse og dansk antropologi fra ca. 1900 frem til anden verdenskrig.

Den danske missionsbevægelse var engang den vigtigste enkeltformidler af verden uden for Europa og havde sin storhedstid samtidig med konsolideringen af et dansk antropologisk fag, der beskæftigede sig med de samme områder. Men forholdet mellem de to grupper er i det væsentlige uafdækket – til trods for international opmærksomhed om missionærers betydning på godt og ondt for antropologiens udvikling.

Artiklen behandler danske missionærers antropologiske publikationer, og behandlingen af mission i datidens antropologiske miljø. Endelig afdækkes samarbejdet mellem Etnografisk Samling og danske missionærer for første gang gennem

¹ I det følgende bruges betegnelsen ’antropologi’, ’antropologisk’ og ’antropolog’ for konsekvensens skyld, også hvor samtiden ville have kaldt det ’etnografi’ osv.

Etnografisk Samlings arkiv. Det var et tilsyneladende engageret og gensidigt anerkendende samarbejde, der virker slående på baggrund af de ellers skarpe grænser mellem antropologer og missionærer.

"Denne Skildring, som er Resultatet af personlige Iagttagelser strækkende sig over et Tidsrum af tolv Aar, gør ikke Fordring paa at være en udtømmende Behandling af de mange Emner, den berører. Jeg har gjort mig Umage for at beskrive saa nøjagtigt som muligt, hvad jeg har set og oplevet i Forbindelse med en enkelt sudanesisk Folkestammes Religiøse Liv."²

Niels Brønnum 1926, i forordet til *Under Dæmoners Aag*.

I 1923 og 1926 udsendte Niels Høegh Brønnum (1882-1966), et værk bestående af to bøger med titlerne *Folkeliv i Sudan* og *Under Dæmoners Aag*.³ De beskriver kultur og samfund hos bachama-befolkningen i Nigeria. Det er et sjældent eksempel på et dansk antropologisk originalværk før anden verdenskrig, der er baseret på iagttagelser i felten, og det går særligt i dybden med de religiøse forhold. *Under Dæmoners Aag* har for eksempel afsnit om "Aandedyrkelse" i forbindelse med markarbejdet, i forbindelse med hungersnød, i forbindelse med fiskeri, i forbindelse med krig og i forbindelse med sygdom. Der er seks sider om "Totemdyrenes Betydning", og otte sider er en opstilling af forklaringer på alle guden Ndseándsos 17 navne. Men Brønnum var ikke antropolog eller havde en neutral interesse for emnet: han var grundlægger af missionsorganisationen Sudanmissionen, hvis opgave det var at omvende bachamerne til kristendommen og altså som konsekvens at afskaffe en stor del af den kultur, han havde beskrevet i sine bøger. Lad være at Brønnum spekulerer over, om Ndseánsos på en mærkelig måde er en "Levning" af noget, han i tråd med en del af samtidens teologisk-etnografiske diskussioner kraftigt antyder er en kristen overlevering.⁴ Det, den amerikanske missionshistoriker Jeffrey Cox har kaldt "the defamation of the 'other'" i missionslitteraturen, er i vid udstrækning begrænset til titlen *Under Dæmoners Aag* – man får en fornemmelse af, at den er valgt af andre.⁵ Værket som helhed synes båret af oprigtig interesse og en bestræbelse på at skildre et folkeslags, bachamaernes, liv så nøjagtigt som muligt. Og hvad mere er: Brønnums bøger udmærker sig nok fagligt, men står langt fra alene. Den folkelige danske missionsbevægelse, der opstod i 1800-tallets anden halvdel, var frem til afkoloniseringen efter anden verdenskrig den største enkeltafsender af danske bøger og tidsskrifter om centrale dele af verden uden for Europa og Amerika.⁶ Det var de

2 Brønnum 1926, s. 9

3 Brønnum 1923; Brønnum 1926.

4 Brønnum 1926, s. 46; Sharpe 1997, s. 178-180.

5 Cox 2008, kap. 6.

6 Henschen 2017A.

samme år, hvor den antropologiske videnskab blev professionaliseret og begyndte at beskæftige sig med de samme dele af verden. Alligevel har vekselvirkningen mellem de to grupper i Danmark været stort set ubehandlet.

Begge grupper blev hjulpet på vej af den moderne kolonialismes samtidige acceleration, og både missionærer og antropologer bidrog til det, Thomas Richard har kaldt "The Imperial Archive".⁷ Målet her er imidlertid klarlæggelsen af en upåagtet relation, ikke en bedømmelse af indholdets lødighed eller rolle – hvor relevant det end måtte være. Vekselvirkningen mellem missionærer og antropologien i en dansk sammenhæng vil blive afdækket med baggrund i tre områder:

- For det første danske missionærers aktive bidrag til antropologisk forskning.
- For det andet det antropologiske miljøes forhold til missionærer og deres forskningsbidrag.
- For det tredje det hidtil upåagtede samarbejde mellem Etnografisk Samling og den danske missionsbevægelse.

Selve undersøgelsen udspringer af min ph.d.-afhandling om den danske missionsbevægelses rolle som formidler af verden uden for Europa.⁸ Den dækker den periode, som var den danske og internationale missionsbevægelses storhedstid fra 1800-tallets sidste årtier frem til anden verdenskrig. Med missionsbevægelsen menes her de folkekirkelige organisationer, som i perioden forsøgte at omvende verdens ikke-kristne. Af dem indgår:

Det Danske Missionselskab (DMS) grundlagt 1821 med mission i Sydindien og Kina; Dansk Santalmission grundlagt 1877 (i Indien fra 1867) med mission i Nordindien; Østerlandsmissionen grundlagt 1898 med mission i Syrien; Dansk Teltmission (senere Pathanmissionen) grundlagt 1903 med mission i nuværende Pakistan; Dansk Kirkemission i Arabien grundlagt 1904 med mission i Aden; Dansk forenet Sudan Mission (Sudanmissionen) grundlagt 1911 med mission i Nigeria – samt den tilknyttede frimenighed Brødremenigheden (i Danmark fra 1920) i nuværende Tanzania. Undersøgelsen omfatter de nævnte organisationer og lande og desårsag ikke områder som Grønland og Dansk Vestindien, der i det væsentlige blev missioneret, før den danske missionsbevægelse opstod.⁹

Undersøgelsens første del beskriver en række missionsforfattere, som er fundet gennem en afdækning af dansk missionslitteraturs udbredelse og rolle som formidler af verden uden for Europa, som jeg har behandlet i en længere artikel i *Journal of Social History*, hvor jeg fremlægger et korpus på udvalgte danske bøger

7 "Archive and Utopia" i Richards 1993, s. 11–44.

8 Da afhandlingen ikke er tilgængelig, skal der ikke henvises til denne i referencerne. De fleste enkeltteksempler og dele af analysen er taget fra afhandlingen, men teksten er redigeret, viderebygget og kontekstualiseret.

9 Der var også andre missionsorganisationer blandt f.eks. baptister og metodister, men deres omfang var begrænset før anden verdenskrig.

om verden, der også er benyttet som baggrund for nærværende analyse.¹⁰ Derudover har jeg gennemgået *Nordisk Missionstidsskrift*, det vigtigste akademiske missionstidsskrift, også med ikke-teologiske emner.

Målet med afdækningen af andet niveau har ikke været enkelte antropologers holdning men et billede af antropologiens position inden for fagfeltet som sådan, og kildegrundlaget er primært det vigtigste datidige fagtidsskrift for dansk antropologi, *Geografisk Tidsskrift*. Hyppigheden og holdningen til missionærens antropologiske bidrag er undersøgt dels gennem henvisninger og stikprøver, dels søgning i den digitaliserede ocr-skannede udgave på tidsskrift.dk på relevante ord (mission* og missionsrelaterede begreber, steder og personer), suppleret med enkelte antropologiske bøger med bredt overblik.

Etnografisk Samling i København var igennem hele perioden den førende institution for indsamling af antropologiske genstande og til dels forskning. I deres arkiv (ESA i referencerne) på Nationalmuseet har jeg gennemlæst størstedelen af samlingens korrespondance inden for tre af de geografiske kategorier, som den er ordnet efter: Afrika, "Forindien" (Sydasien) og Kina med henblik på at finde breve til og fra missionærer.¹¹

Inden selve analysen vil jeg nedenfor gennemgå de nødvendige forudsætninger. Først hovedlinjerne i forskningen med internationalt og dansk fokus. Dernæst analysen af hvert af ovenstående niveauer med hovedvægten på samarbejdet med Etnografisk Samling, som bygger på ikke tidligere behandlet kildemateriale.

Forskningen i mission og antropologi

I sin klassiske bog *A Socio-Historical Study of an East African Mission at the Grassroots*, der netop behandler missionærer fra antropologisk hold, præciserer Thomas Beidelmann et udbredt syn på forholdet mellem de to grupper:

"The raison d'être of mission work is the undermining of a traditional way of life. In this the missionary represents the most extreme, thoroughgoing, and self-conscious protagonist of cultural innovation and change."¹²

Spidsformuleret: Mission ødelægger det, som antropologien studerer. Det har imidlertid ikke altid været set sådan; langt hen ad vejen opstod mission og antropologi i et gensidigt afhængighedsforhold. Nogle af de tidligste antropologiske værker blev f.eks. skrevet af missionærer, og de spillede en væsentlig rolle i den europæiske, videnskabelige udforskning af ikke-europæiske folkeslags sprog,

10 Henschen 2017A.

11 Jeg er museumsinspektør Jesper Kurt Nielsen taknemmelig for adgang og hjælp med arkivet!

12 Beidelmann 1982, s. 212.

kultur, geografiske forhold osv. Det gælder værker af personer som Jean de Léry om Brasilien, François-Xavier de Charlevoix fra Canada, Athanasius Kircheri fra Kina, og med bidrag fra bl.a. Bartolomäus Ziegenbalg og grønlandske missionærer som delvist danske bidrag.¹³ Denne betydning havde missionær-etnograferne til dels stadig i løbet af 1800-tallet, hvor de ellers fik konkurrence fra en stadig større strøm af andre rejsende og de første professionelle antropologer. Selv ind i de første årtier af 1900-tallet kan man tale om en form for missionærantropologi med væsentlige bidrag fra schweizeren Henri Junod med flere. Omkring midten af århundredet er missionærerne imidlertid stort set helt forsvundet, en udvikling som er genstand for en artikel af Patrick Harries, der argumenterer for, at tilliden til missionærernes evner til sidst blev undergravet gennem øget professionalisering og markering af faget antropologi, kombineret med en bevidst modarbejdelse af missionærer fra toneangivende forskere som Bronislaw Malinowski.¹⁴ Sjakk van der Geest og Kirby mener ligefrem, at missionærernes bidrag til udforskningen af eksempelvis tropisk Afrika er bevidst udskrevet af forskningshistorien.¹⁵

Denne udgrænsning kan imidlertid også lokaliseres i to skift inden for antropologien. For det første blev det evolutionære syn på den europæiske kultur, som evigt overlegen, fra omkring 1900 afløst af en tysk retnings komparative syn på forskellige kulturer som sideordnede og ligeberettigede der blev fremført af bl.a. Franz Boas – hvilket i praksis ofte betød, at andre kulturer skulle reddes fra civilisationen, som det er udtrykt med termen 'salvage ethnography'.¹⁶ For det andet fremstod missionærer i lyset af afkoloniseringen fra 1950erne og frem enten som direkte repræsentanter for vestlig imperialisme eller udtrykte som religiøse aktører holdninger, der var svære at forene med datidens akademiske hovedlinjer med fokus på sociale og økonomiske forhold.¹⁷

Disse problematikker gik igen i missionshistoriens gryende gennembrud som forskningsfelt fra omkring 1980 og for alvor ca. 1990 med religionens genkomst i politik og samfundsvidenskab: Skulle mission ses som en form for kulturmøde, som en del argumenterede, eller som led i vestlig undertrykkelse?¹⁸ Med andre ord problematikker, som netop vedrørte antropologiens genstandsfelt. Siden har en række studier peget på, at antropologifaget selv for en stor del bygger på missionærers forskning, og at dets udøvere måske ikke har været så forskellige fra missionærerne, som man i en periode har ønsket.¹⁹ Samtidig er det tidligere antropologiske fokus på stabile kulturer vejet for afdækninger af kulturmødeproble-

13 Harries 2005; s. 238; Thode Jensen 2014.

14 Harries 2005, s. 249.

15 Geest, & Kirby 1992.

16 Shelton 2006, s. 167–168.

17 Jf. Maxwell 2015, s. 908–909; Henschen 2014A.

18 Carrin & Tamsb-Lyche 2008; Frykenberg 2003; Cox 2002; Comaroff & Comaroff 1991.

19 Geest 1990.

matikker, hvor netop missionærer har spillet en central rolle.²⁰ Der er en voksende erkendelse af betydningen af den konkrete udveksling af idéer og genstande, og nærværende undersøgelse kan forhåbentlig være med til at give danske paralleller til det billede af relationen, som blev tegnet fra f.eks. et tidligt pionerværk som Annie Coombes afdækning af missionsudstillings rolle i formidlingen af Afrika, og den deraf følgende interesse fra antropologisk hold, til bl.a. R. Corbeys og Chris Wingfields nyere afdækning af forholdet mellem antropologien og missionsindsamlinger af etnografika.²¹ Emnet lægger sig yderligere i forlængelse af den stadig voksende interesse for kulturelle og sociale dimensioner af kolonialhistorien – 'New imperial history' – med værker, der betoner missionen som en væsentlig faktor i 1800- og 1900-talets globale historie og for praksisser uden for det snævert teologiske felt.²²

I sporet fra ovenstående er der i det øvrige Norden og særlig Norge publiceret en række artikler, der introducerer mission som formidler af verden, inden for sundhedsvæsen og i relation til køn.²³ Kulturhistorisk udforskning af den danske missionsbevægelses historie begyndte i det små i slutningen af 1970'erne, men frem til årtusindskiftet var Harald Nielsen, kirkehistoriker og tidligere generalsekretær i DMS, og Niels Kastfelt, historiker og tidligere leder af Center for Afrika-studier, nogle af de få, der tegnede feltet.²⁴ Siden 2000 er der imidlertid kommet en vis interesse for mission blandt danske faghistorikere i takt med den internationale udvikling. Den tidlige missionshistorie er f.eks. behandlet af bl.a. Louise Sebro om herrnhutisk mission i Dansk Vestindien, og Niklas Thode Jensens udforskning af vidensoverførsel. Anne Folke Henningsens har i forskellige sammenhænge behandlet herrnhutisk mission, og mission og kvinder, Karen Vallgård har skrevet om mission, følelser og børneopdragelse inden for DMS i Sydindien, og Matthias Bjørnlund om KMAs rolle i de armenske dele af det osmaniske rige.²⁵ Dansk mission er dog stadig et relativt uudforsket område, og synes nærmest ikke-eksisterende i dansk antropologisk historie: I standardværker som Ole Høiriis' bog om dansk museumsantropologi og hans oversigt over antropologiens historie optræder ingen danske missionærer fra perioden.²⁶ Det nærmeste er to artikler om Eduard Løventhal, hvis arbejde er kort berørt her.²⁷ Håbet er, at nærværende artikel kan bidrage til afdækningen af missionens betydning for Danmarks rolle

20 Jf. Lindenfeld & Richardson 2011.

21 Coombes 1994; F.eks. Corbey & Weener 2015; Wingfield 2017; Wingfield 2015.

22 Johnston 2003; Thorne 1999 & 1997; Etherington 2005; van der Heyden & Feldtkeller 2012; Nielssen et al. 2011.

23 Nielssen 2007; Gregersen 2010; Okkenhaug 2003.

24 Bl.a. Kastfelt 2013, 1981; Nielsen 2019, 2012.

25 Bl.a. Sebro 2010; Thode Jensen 2014; Henningsen 2010, 2005; Vallgård 2008, 2014; Bjørnlund 2015.

26 Høiriis 1986 & 2010.

27 Ramløv 1995; Pedersen 1991.

i verden og for befolkningens viden om og holdning til store dele af Asien og Afrika. Det gælder bl.a. potentialet i at udnytte missionsarkiver som kilde til levevilkår og kultur i de områder, missionærerne har arbejdet.²⁸

Dansk missionsantropologi

Bibliografien over Brønnums udgivelser viser en lang række artikler om antropologiske emner, som imidlertid stort set alle sammen er blevet publiceret i kristne tidsskrifter.²⁹ Brønnum var en markant skribent og personlighed i tiden, men også andre af de første generationer af missionærer – typisk de der som de første ankom til et givet missionsområde – udgav originale og analytiske værker om geografiske forhold og folkeliv. I den internationale forskning støder man hyppigt på en formodning om, at mission spillede en hovedrolle i at danne billedet af ikke-europæiske mennesker.³⁰ Også i Danmark udgjorde missionsbevægelsen en af de stærkeste forbindelser mellem den danske befolkning og mennesker i Afrika og Asien frem til årtierne efter anden verdenskrig. Der var ca. 100.000 medlemmer af missionsorganisationer, og mellem 10 og 15% af befolkningen var engageret i sammenhænge, der aktivt støttede og formidlede kristen mission.³¹ Centralt i denne forbindelse er at op mod halvdelen af alle danske fagbøger om Indien, Kina og Afrika fra 1890 og frem til anden verdenskrig blev udgivet af missionsorganisationer.³² At det ikke er lig med objektiv viden, siger sig selv: Det var tekster, der skulle skabe opbakning om missionsprojektet. De genrer, som missionslitteraturen betjente sig af (biografier, institutionshistorie m.v.), var da også generelt nogle andre end dem, der blev anvendt af de sekulære skribenter, der skrev om den koloniale verden.³³ Undtagelsen er netop den antropologiske beskrivelse, 'folkelivsskildringen' med en term fra tiden, som udgjorde op mod en femtedel af alle missionsbøger om verden. Dertil kommer et meget stort antal artikler i diverse missionstidsskrifter – den hyppigste formidlingsform for missionsbevægelsen.

Missionsbevægelsen udgav dem, fordi kendskabet til de mennesker, missionærerne arbejdede blandt, ansås for at være en forudsætning for at føle ansvar for dem, og dermed støtte missionssagen – "Uden Kjendskab ingen ret Kjærlighed, Uden Kjærlighed ingen ret Kjendskab", lød et karakteristisk slagord.³⁴ Derfor kunne de bøger, der blev udgivet til missionsstudiekredse indeholde ret detalje-

28 Jvf. Bickers 1996.

29 Jensen 1992, s. 421–441.

30 Pratt 2008, s. 3; Cox 2008, s. 114; Harries 2005, s. 245.

31 Henschen 2019, s. 186ff.

32 Henschen 2017A, s. 522.

33 Henschen 2019, s. 176ff.

34 Løgstrup 1917, titelblad. For uddybende behandling se Henschen 2020.

rede spørgsmål som f.eks. "Hvorledes kan man bedst komme Bachamanegeren til Hjælp i hans Fiskeri?".³⁵

Samtidig havde missionærerne behov for denne type skildringer af samme grunde som antropologien senere blev efterspurgt af sekulære udviklingsarbejdere, da de kom frem efter anden verdenskrig: Simpelthen for at kunne agere blandt mennesker med en helt anden baggrund. Missionærerne i den klassiske missionsæra frem til årtierne efter anden verdenskrig var, som Niels Kastfelt har påpeget, "grænsegængere" med en erfaring med kulturforskelle, som yderst få danskere havde på den tid.³⁶

Langt fra alle disse tekster er dog relevante hér. Dels fordi de i virkeligheden handler mest om konkrete missionsstrategier eller missionærliv, med de lokale omgivelser som staffage. Dels fordi mange af dem simpelthen er så lidt lødige med fremstillinger, der kun tjener til at udstille negative sider af lokale grupper. Og endelig fordi en stor del af dem er baseret på andre skildringer og skrevet af personer, der aldrig havde sat deres ben i de pågældende områder. Blandt andre excellerede Jens Vahl fra DMS og Anton Pedersen fra Sudanmissionen inden for hver deres periode i selvstændige resuméer og kompilationer af internationale missionstekster om diverse antropologiske emner.³⁷ Men når de er sorteret fra, står man stadig med en række tekster, som rummer beskrivelser og betragtninger, der objektivt set kan betragtes som antropologiske – og måske også har antropologisk værdi; om ikke andet så fordi missionærerne i perioder var de eneste europæere i de pågældende områder, og de eneste der skrev om de nævnte befolkningsgrupper. Spørgsmålet er, om danske missionærer fra perioden har skrevet tekster om antropologiske emner, som også blev anerkendt uden for missionsbevægelsen og dens nærmeste støtter?

Gennemgangen af danske og internationale værker viser en håndfuld danske missionærer fra perioden, hvis værker i samtiden eller internationalt fik en vis anerkendelse inden for akademisk antropologisk og geografisk forskning. Den tidligste er nok Herman Jensen fra DMS, der i 1897 udsendte *A classified collection of Tamil proverbs with translations, explanations and indices* med anbefalinger fra to fremtrædende (ikke-kristne) tamilske akademikere.³⁸ Den bog om kastesystemet, som Jensen udsendte på dansk i DMS-sammenhæng var derimod en rent intern bog, som tilsyneladende ikke har haft den store udbredelse.³⁹ Det tætteste, man kommer på en etableret videnskabsmand, var arkitektmissionæren Johannes Prip-Møller, der frem til anden verdenskrig var førende ekspert i kinesisk arkitektur med artikler i en række internationale fagtidsskrifter. Hans hovedværk *Chi-*

35 Brønnum 1923, s. 115.

36 Kastfelt 2013, s. 9–10.

37 I henholdsvis Nordisk Missionstidsskrift og organisationstidsskriftet Sudan.

38 Om ordsprogene i Jensens bog: Beck 1979.

39 Jensen 1907.

De danske missionærers konference i Sydindien 1891. På Billedet ser man nogle af de første missionærer, der skrev og indsamlede om lokale kulturer: L. P. Larsen står bagest som nr. 4 fra venstre, Hermann Jensen med Hermann Jensen på sin venstre side. Eduard Løventhal sidder nederst længst til venstre. Danmissions fotoarkiv

nese Buddhist Monasteries, their Plan and its Function as a Setting for Buddhist Monastic Life var finansieret af de to Carlsbergsfonde og er stadig et internationalt referenceværk.⁴⁰ Hans værker ligger måske nok på grænsen til faget antropologi, men han er den eneste dansk-fødte missionær, hvis forskning i samtiden blev anerkendt inden for dansk antropologi – som det vil blive eksemplificeret senere.

Hvis man lemper de nationale kriterier lidt, så er den mest fremtrædende formentlig den norskfødte Paul Olav Bodding, som var missionær i den fællesnordiske Santalmission og bosatte sig i Odense efter at være udtrådt som missionær.⁴¹ Bodding var medlem af de videnskabelige selskaber The Asiatic Society i Calcutta (Kolkata) og Videnskabselskabet i Christiania (Det norske Videnskaps-Akademi), og han videreførte missionsgrundlæggeren norske Lars Olsen Skrefsruds lingvistiske og folkløristiske arbejde med en række bøger, som stadig er referencéværker inden for santalske studier – bl.a. *Studies in Santal Medicine and Connected Folklore* (to bind 1925-27), *Santal Folk Tales* (tre bind 1925-27) og *Santal Dictionary* (fem bind 1929-35).⁴² Man kan supplere med enkelte andre navne, så som H. P. H. Kampp, der også beskæftigede sig med santalsk litteratur og kultur,

40 Madsen 2003, s. 149–157.

41 Bleie 2017.

42 Andersen 2011, s. 18–21.

men kun publicerede gennem Santalmissionen,⁴³ – men listen er yderst kort over forskning fra danske missionærer, der rettede sig mod et forskningsmiljø uden for missionsmiljøerne.

En del missionærer havde måske det forskningsmæssige niveau, men interesserede sig tilsyneladende ikke for at gøre sig gældende inden for andet end teologiske miljøer, og deres publikationer inden for antropologien havde alene missionsigte. Det gælder for eksempel L. P. Larsen, der som medlem af det indiske bibelselskab og leder af United Theological College i Bangalore, var direkte involveret i oversættelsesarbejde mellem tamil og engelsk og beskæftigede sig indgående med forskellige kulturelle problematikker. Ingen af delene resulterede i selvstændige antropologiske arbejder, til trods for at han efter hjemkomsten til Danmark i 1933, fik status af indiens-ekspert i den danske presse og Statsradiofonien.⁴⁴ Et eksempel på, at den manglende akademiske gennemslagskraft i hvert fald delvist skyldtes Larsen selv, er den succes, som en samling af hans forelæsninger på universitetet om indisk samtidsreligion fik.⁴⁵ Og her finder vi igen Niels Brønnum, der umiddelbart med sine iagttagelsesevner havde alle forudsætninger for at kunne få en større rækkevidde som en af de første europæere, der kom i længerevarende kontakt med bachama-befolkningen. Alligevel har jeg ikke kunnet finde tegn på, at han forsøgte at gøre sig gældende på et bredere antropologisk felt. Også hans bøger blev kun udsendt på missionsorganisationernes forlag. Der er ikke grund til at tro, at det skyldes manglende selvtillid.

Her kan man sammenligne med et tilgrænsende område som medicin, hvor en del missionærer spillede en direkte rolle i akademiske sammenhænge og publicerede i fagtidsskrifter, der ikke havde forbindelse til missionsmiljøerne.⁴⁶ Når Larsen, Brønnum og andre kun i begrænset omfang udgav forskning, som kunne indgå i en bred forskningssammenhæng, var årsagen formentlig, at de ikke anså deres arbejder for noget, som skulle tjene andre formål end at skabe opbakning om missionssagen – uanset deres faglige niveau. Det kan for eksempel ses ved, at der ikke (som i for eksempel Storbritannien i hvert fald før århundredeskiftet)⁴⁷ fandtes danske missionstidsskrifter med ambitioner om også at favne sekulære, videnskabelige beskrivelser og diskussioner af de folkeslag, som missionærerne arbejdede iblandt. Det tætteste, man kommer, er *Nordisk Missionstidsskrift*, der blev grundlagt i 1891 af Jens Vahl, og havde en ambition om at være et bredt akademisk tidsskrift for mission og tilgrænsende emner. En gennemgang af dette tidsskrift bekræfter indtrykket af holdningen til antropologien inden for missionsbevægelsen:

43 F.eks. Kampp 1921.

44 Henschen 2014B.

45 Larsen 1907.

46 Henschen 2017B.

47 Harries 2005, s. 239.

I *Nordisk Missionstidsskrift* ser man med én undtagelse udelukkende missionsindlæg om antropologi og faktisk en støt dalende interesse for feltet frem til anden verdenskrig. Tidsskriftets første årgange indeholdt regelmæssigt enkelte antropologiske emner, enten i form af selvstændige artikler eller anmeldelser af værker på hovedsprogene under overskriften "Missionslitteratur", som også kunne indeholde omtale af bøger af forskere uden for missionsbevægelsen. Derudover var missionshistoriske artikler, som også kort behandlede enkelte folkeslag, meget hyppige. Tidsskriftet var stærkt fokuseret på sin rolle som led i verdensmissionen; det var måske principielt bredt i omtalen af bøger og tidsskrifter, men når det ikke drejede sig om et decideret missionsværk, kom der ofte en bemærkning om værkets relation til den store sag, f.eks. med kommentarer som "Værket stiller sig venligt til Missionen", eller "Han [forfatteren] er en varm Ven af Missionen".⁴⁸

Fra begyndelsen af 1900-tallet blev der endnu færre antropologiske artikler, og i mellemkrigstiden kunne der forekomme sporadiske artikler som Boddings "Lidt om santalsk litteratur" og Brønnums "Trolddom set med en Negers Øjne", men det var kortere, populære artikler med en direkte missionskobling og tydeligvis henvendt til brug i en dansk missionsammenhæng – ikke studier af de pågældende emner.⁴⁹ Til trods for den interesse for andre kulturer som fremgik af de populære medlemstidsskrifter, var det altså meget få missionærer, der ønskede at fremme en videnskabelig behandling. Når antallet af artikler om de emner falder, kan det spejle en udvikling i missionsområderne, hvor lokale kristne med kulturkendskab gradvist overtog det direkte missionsarbejde.⁵⁰ Det eneste bidrag i *Nordisk Missionstidsskrift* om antropologiske emner fra en person uden for missionsbevægelsen var optrykket af et foredrag, som Vilhelm Grønbech holdt om Primitiv Religion på missionsudstillingen i KFUM i 1918. Denne artikel bekræfter imidlertid reglen, idet den blev holdt i en missionsammenhæng og handlede om mission – at den var stærkt kritisk over for såvel mission som missionærers beskrivelse af andre folkeslag peger desuden på, at den manglende interesse for ikke-missionsrelateret antropologi næppe skyldtes modstand mod kritik.⁵¹ Hos missionsbevægelsen selv har vi kort sagt at gøre med en praktisk antropologi som skulle tjene de to formål, der er nævnt ovenfor: Oplysning og understøttelse af missionsarbejdet – det sidste sådan som det senere i århundredet udmøntede sig internationalt i fremkomsten af et teologisk antropologisk felt inden for kristen mission.⁵² Med dette in mente kan vi se på opfattelsen af mission hos den anden part: Det universitets- og museumsbaserede antropologiske miljø i Danmark.

48 *Nordisk Missionstidsskrift* 1891, s. 364; *Nordisk Missionstidsskrift* 1891, s. 362.

49 *Nordisk Missionstidsskrift* 1935; *Nordisk Missionstidsskrift* 1936.

50 Henschen 2019, s. 191ff.

51 Grønbech 1919.

52 Smalley 1978 er en af klassikerne.

Antropologernes syn på dansk mission

At den danske missionsbevægelse lukkede sig om sig selv, behøvede jo ikke at hindre de sekulære forskningsmiljøer i at bruge deres arbejder. Som nævnt var der internationalt en vis åbenhed over for missionsantropologer frem til de første årtier af 1900-tallet, og en gennemgang af omtalen af missionærer i *Geografisk Tidsskrift*, det tætteste man kommer på et dansk antropologisk fagtidsskrift, kan give et indtryk af holdningen til missionærer i det antropologiske establishment. Som et spejlbillede af *Nordisk Missionstidsskrift* viser det sig imidlertid, at missionslitteraturen ikke var principielt udelukket; den blev både læst og omtalt – men det skete meget sjældent. Der er således hverken omtale af Jensen, Boddling, Brønnum, Larsen eller andre danske missionærer. Undtagelsen er Johannes Prip-Møller, der optræder hyppigt i 1930'erne som en helt integreret og ukontroversiel forsker, der anmeldte bøger om østasiatiske forhold, og hvis værker blev anmeldt.⁵³

Hvis man inddrager udenlandske missionærer, tegner der sig en tendens i holdningen til mission. Her er der kun ganske få missionærer, men de, der trods alt fandt vej til tidsskriftet, fremstår helt overvejende i et positivt lys frem til midten af 1920'erne. Selvom direkte missionslitteratur sjældent omtales, optræder missionærer hyppigt i artiklerne som kilder til oplysninger på linje med for eksempel handelsrejsende.⁵⁴ I oversigten som "De vigtigste af danske foretagne Rejser og Forskninger i Asien" af Det Kongelige Danske Geografisk Selskabs formand Emil Madsen, omtales missionærer udførligt og detaljeret.⁵⁵ Særligt fra ca. 1910 og halvandet årti frem fik missionen flere gange ros fra fagets centrale udøvere. Geografiske Selskabs sekretær Ole Olufsen skrev for eksempel i en anmeldelse af en svensk missionsbog om Turkestan:

"Kristne Missionærer, der ofte opholder sig i fremmede Egne i længere Aarrækker, og derved faar ganske anderledes Tid og Ro til al at sætte sig ind i Forholdene end de geografiske Rejsende, har præsteret et godt Arbejde i Geografiens Tjeneste. Talrige udmærkede Værker har vi at takke dem for."⁵⁶

For Olufsen stod missionen ikke i modsætning til antropologiens genstandsfelt. Han havde allerede et par år tidligere udtrykt sin støtte til missionærernes arbejde blandt klodens folk og missionens mere samfundsmæssige sider: "Forfatteren [påviser], at Missionærene er en Støtte for de Indfødte mod Tryk fra Forretningsverdenens og Regeringens Embedsmænds Side".⁵⁷ Dette citat fra 1913 er ganske

53 Prip-Møller 1934; Montell 1939.

54 Eksempelvis Rung 1882, s. 115–116.

55 Madsen 1909, s. 298–301.

56 Olufsen 1918, s. 188.

57 Olufsen 1913, s. 281.

typisk for bedømmelsen af kristen mission, inden det koloniale opgør: Forståelsen af undertrykkelse som noget, der kun findes i de klassiske magtbegreber, placerer missionen på de folks side, som antropologerne arbejdede blandt. Det er oplagt at se citatet inden for den evolutionære forståelse af kultur, hvor europæisering ikke er problematisk 'an sich'.

I løbet af de næste år forsvandt kommentarer af denne type fra *Geografisk Tidsskrift*.

Det seneste eksempel på en decideret positiv bedømmelse af mission stammer fra en anmeldelse fra 1925, hvor geografen professor Martin Vahl mindede om "hvor meget Ethnografien er Missionærerne skyldig".⁵⁸ Vahl tilhørte på det tidspunkt den ældre generation, der ikke i samme grad tegnede faget – og desuden var han selv knyttet til missionsbevægelsen, hans far var Jens Vahl fra DMS og hans søster Johanne Blauenfeldt, et af bevægelsens mest markante medlemmer.⁵⁹

At missionærerne gradvist blev udelukket fra den seriøse forskning, som Harries og andre har argumenteret for, kan jo være svært at dokumentere, da det bygger på e silentio-argumentation.⁶⁰ Men det svarer, som nævnt, til skiftet fra det evolutionære til det komparative kultursyn, der i de år var ved at slå igennem inden for studiet af ikke-europæiske folkeslag. To af Boas' danske ligesindede, Vilhelm Grønbech og William Thalbitzer var f.eks. allerede i begyndelsen af århundredet begyndt at angribe missionsbevægelsen, sidstnævnte også i dagspressen.⁶¹ Det er ikke usandsynligt, at det var disse holdninger, som gjorde en ny generation af antropologer omkring *Geografisk Tidsskrift* væsentlig mindre positiv over for mission. Opgøret viste sig næsten i dét øjeblik, den nye generation kom til. I 1910, allerede året efter sin studentereksamen, skrev den senere leder af Etnografisk Samling Kaj Birket-Smith i en anmeldelse af *An Unknown People in an Unknown Land* af den skotske missionær W. Barbrooke Grubb, at "Etnografen græder Taarer af Blod, naar et Folk saaledes opluges af 'Civilisationen'". Men han anerkendte dilemmaet:

"Missionens Berettigelse er omtvistelig, men staar man over for en saa velmenende og helstøbt Personlighed — en Mand, der først og fremmest er en Mand — som Barbrooke Grubb, vilde det vidne om et surhjærnet Snæversyn, om man ikke respektfuldt bøjede sig for ham — man dele i øvrigt hans Anskuelse eller ej. Og ved sit aarelange Ophold i Vildmarken har han i al Fald ydet Videnskaben en uvurderlig Tjeneste."⁶²

58 Vahl 1926, s. 58.

59 DBL: M. Vahl.

60 Harries 2005, s. 255–258.

61 Se for eksempel Grønbechs nævnte artikel fra *Nordisk Missionstidsskrift* samt Thalbitzer 1907, s. 7–8.

62 Birket-Smith 1911, s. 210.

Birket-Smiths generation var i modsætning til Ole Olufsen, Martin Vahl og Emil Madsen uddannet samtidig med antropologiens internationale professionalisering og samtidig med fremvæksten af det komparative syn på forskellige kulturer. Hos disse første egentlige antropologer i Danmark fremstår mission som et led i en uundgåelig modernisering, som kunne have negative eller positive konsekvenser, men overordnet set undergravede eksistensgrundlaget for andre folkeslag. Var det dette ambivalente, men mest negative, syn på mission, der satte igennem, da Birket-Smiths generation nogle år senere udgjorde dansk antropologi? I så fald viste det sig ved, at missionen forsvandt. I de følgende år er Johannes Prip-Møller den eneste missionær i *Geografisk Tidsskrift*. Det samme indtryk får man ved en gennemgang af nogle af de populære værker, der i mellemkrigstiden skulle skabe overblik over hele fagets bedrifter, for eksempel det populærvidenskabelige værk *Jordens Erobring*, der udkom fra 1930 med bl.a. Birket-Smith i redaktionen og *Kulturens Veje*, som Birket Smith udsendte 1941-1942. I ingen af disse to værker nævnes missionærer i nævneværdigt omfang, og når det endelig sker, er det helt overvejende i forbindelse med fortidige begivenheder: I *Jordens Erobring* er jesuitterne i 16-1700-tallets Kina og Livingstone således de eneste missionærer med væsentlige bidrag til antropologien.⁶³

De første missionsindsamlere

Men mens missionærerne var usynlige på tryk, var samarbejdet mellem missionærer og antropologer i fuld gang i den fysiske verden. Etnografisk Samling blev som verdens første egentlige antropologiske museum selvstændigt i 1840 på et tidspunkt, hvor der praktisk taget ikke fandtes missionærer udsendt af danske organisationer. Men det meste af samlingens formative periode frem til, og især efter, sammenlægningen med de danske samlinger i Nationalmuseet i 1892 fandt sted samtidig med både oprettelsen af andre lignende museer og samlinger og fremvæksten af en moderne missionsbevægelse med missionærer i en række lande i Asien og Afrika.⁶⁴ Etnografisk Samlings beholdning fra Indien er til dato meget stærkt præget af to missionærer, norske Thord Bunkholdt fra Santalmissionen og særlig Eduard Løventhal i Vellore, Sydindien. Kontakten mellem Etnografisk Samling og Eduard Løventhal begyndte i 1883 med, at Løventhal uopfordret sendte en ring til samlingen. Da Løventhal i 1888-1889 var i København havde han flere møder med den daværende direktør for samlingen, Kristian Bahnson, som opfordrede ham til at fortsætte indsamlingen, og frem til 1906 modtog samlingen i alt ca. 1300 genstande fra missionæren.⁶⁵ Som indsamler lagde han vægt på at beskrive genstandenes pro-

63 ex ibid. bd. I, s. 22 og bd. IV, s. 229.

64 Gilberg 1999, s. 35.

65 Ramløv 1995, s. 76, 78, 79.

veniens og gengive førstehåndsoplysninger, og man fristes til at se en forbindelse til hans grundtvigske teologi med fokus på kulturens betydning – ”en Mand, der ikke har Syn for det folkelige er uskikket til at være Missionær”, som han bl.a. udtrykte det.⁶⁶ Men han var ikke den eneste. Flere missionærer havde allerede deres egne organiserede indsamlinger af genstande, som de rejste rundt med efter hjemkomsten til Danmark for at agitere for sagen.⁶⁷ En del af det kan givetvis rubriceres som slet og ret souvenirs, eller det som bl.a. Annie Coombes har kaldt ’trofæer’ fra missionsmarken, beviser på fremskridtet for konvertering og mission, men blev efter endt brug cirkuleret videre til museerne,⁶⁸ – for en del missionærers vedkommende har det formentlig været et middel til at finansiere missionssagen; L. P. Larsen forsøgte f.eks. som ung at sælge en række musikinstrumenter til Etnografisk Samling, og den norske Madagaskar-missionær Bjørn Elle solgte ad flere omgange genstande til samlingen, ligesom han gjorde til det etnografiske museum i Christiania, som havde formidlet kontakten til søsterinstitutionen i København.⁶⁹ Det var ikke kun Nationalmuseet, der modtog den slags genstande, ved provinsmuseernes fremkomst kom en del genstande hjembragt af missionærer til deres antropologiske udstillinger, som blev opbygget på et tidspunkt, hvor Nationalmuseet var målestokken for alle andre kulturhistoriske samlinger i Danmark.⁷⁰ En lang række danske provinsmuseer har således den dag i dag antropologiske samlinger, som kan føres tilbage til navngivne missionærer.⁷¹ Blandt dem har Bornholms Museum en stor og betydelig samling af genstande, som Løventhal sendte til det da nyetablerede museum på opfordring af sin niece.⁷²

Ovenstående er en international tendens. Og den blev yderligere forstærket fra omkring 1900, da missionsorganisationerne for alvor begyndte at fremvise deres antropologiske genstande: I de næste årtier arrangerede missionsorganisationer i Storbritannien, USA, Danmark, Sverige, det tysktalende område osv. missionsudstillinger. De trak titusindvis af besøgende,⁷³ – og i udlandet involverede antropologiske pionerer som tysk-amerikanske Franz Boas og svenske Otto Nordenskjöld ligefrem deres museer i missionsudstillingerne, for at kunne gøre krav på en del

66 Løventhal 1870, s. 27.

67 Henschen 2019, 118ff.

68 Bl.a. Coombes 1994, s. 171.

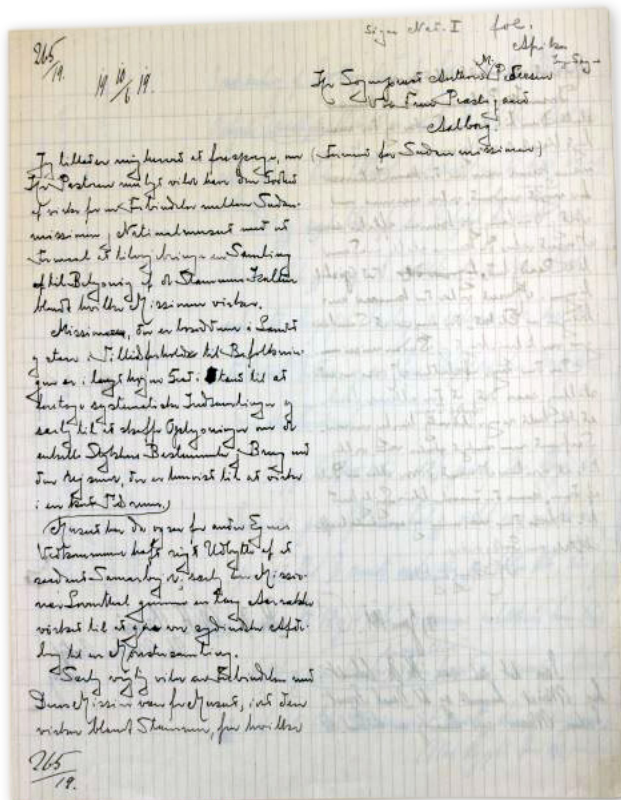
69 ESA Indien 616/98 (13. september 1898); ESA Afrika 167/09 (1. april 1909); ESA Afrika 256/06 (12. maj 1906).

70 Kjær 1980, s. 382.

71 En søgning på www.kulturarv.dk/mussam viser for eksempel genstande med missionsproveniensen på bl.a. museerne i Esbjerg, Svendborg, Frederikshavn (Bangsbo) og Rønne (Bornholm).

72 Samtale med inspektør Jakob Seerup på Bornholms Museum, februar 2020.

73 Besøgstal fra DMS' arkiv i Rigsarkivet, nr. 194: "Korrespondance o.a. materiale vedr. Missionsudstillinger".

**Den første henvendelse
fra Etnografisk Samling til
Sudanmissionen.**

ESA Afrika 265/19 (10. juni 1919).

af genstandene.⁷⁴ De danske udstillinger var blandt periodens bedst besøgte, og i 1919 fik Etnografisk Samling øje på dem.

Den stærke kontakt

Den 10. juni 1919 fik bestyrelsen for Sudanmissionen brev fra Etnografisk Samling:

”Paa den nys afsluttede Missionsudstilling saas det, at der allerede findes et ikke helt ringe Antal Sager herhjemme. Saafremt man mulig skulde være villig til at overlade Museet disse eller en del af dem, kunde der maaske blive Lejlighed til at bese dem nærmere og træffe Aftale om Godtgjørelse.”⁷⁵

Samlingens leder, Sophus Müller, henviste bl.a. til Løventhals indsamling som eksempel på det tidligere gode samarbejde mellem museet og danske missionærer. Og han beskrev missionens helt særlige betydning for den antropologiske videnskab:

⁷⁴ Hasinoff 2011, s. 25–26; Reinius 2005, s. 89 f. Også fremtrædende britiske antropologer var engageret ifølge Coombes (Coombes 1994, s. 167).

⁷⁵ ESA Afrika 265/19 (10. juni 1919). Der er formentlig tale om udstillingen på Frederiksberg slot 25–30. maj 1919, jvf. Udstillingsprogrammer i Det Kongelige Biblioteks Småtryksamling

”Missionærer, der er bosatte i Landet og staar i Tillidsforhold til Befolkningen er i langt højere Grad i Stand til at foretage systematiske Indsamlinger og særlig til at skaffe Oplysninger om de enkelte Stykkers Bestemmelse og Brug end den Rejsende, der er henvist til at virke i et kortere Tidsrum.”⁷⁶

Næsten ordret de samme vendinger, som Ole Olufsen, jvf. Ovenfor, havde brugt året før i *Geografisk Tidsskrift*.

Niels Brønnum førte korrespondancen i sin egenskab af leder af missionsarbejdet og måtte meddele, at det ikke kunne lade sig gøre at sælge genstandene – ikke overraskende al den stund de jo tjente agitationsformål og i øvrigt på dette tidspunkt for størstedelens vedkommende tilhørte et fællesinitiativ. Men i en brevveksling frem og tilbage, nåede de frem til en aftale, hvor Sudanmissionen skaffede genstande til Etnografisk Samling. I de følgende år opstod et løbende samarbejde mellem Brønnum og de skiftende direktører og inspektører ved Etnografisk Samling, der udviklede sig til at involvere flere af de andre missionsorganisationer og enkeltmissionærer – en kontrast til den mere og mere sparsomme og lunkne interesse for mission i *Geografisk Tidsskrift*.

Museumsmisionærer

Hvis missionærbidrag til de antropologiske samlinger i sig selv var en etableret tradition, så er kontakten mellem Niels Brønnum og Sophus Müller udtryk for en vigtig ændring: Tidligere havde det hovedsagelig været missionærerne, der tog initiativet til at udvælge genstande, og de havde muligvis indsamlet dem allerede inden de kom i forbindelse med Etnografisk Samling. Nu blev det Etnografisk Samling, der direkte styrede indsamlingen. Dermed kom missionærer til at bidrage med en markant forøgelse af museets samlinger, og de områder der var repræsenteret. Særlig i Nigeria, Kina, og inden for Teltmissionens/Pathanmissionens område i det nuværende Pakistan, blev der etableret kontinuerlige indsamlinger, ikke bare af genstande men også af film som missionærerne optog på stedet.

Succesen bundede i skiftende inspektørers talent for at gøre projektet attraktivt for missionærerne og give dem en fornemmelse af ligeværd og anerkendelse. Allerede i det første brev havde Müller foreslået, at eventuelle genstande kunne mærkes med en etiket med Sudanmissionens navn. Senere mente man tilsyneladende, at hvis Brønnum ikke ønskede at opsplitte missionsudstillingerne, måtte han være interesseret i at opbygge et tilsvarende udstillingsvindue for missionen i Nationalmuseets rammer, og derfor blev tilbuddet udvidet til ”særlige Skabe”

76 ESA Afrika 265/19 (10. juni 1919).

mærket "Dansk Sudan Missions Samling".⁷⁷ Og det blev aftalen. Til gengæld opfodrede Niels Brønnum stærkt Sudanmissionens missionærer til at indsamle genstande. Dette tiltag åbenbarede imidlertid en vis konflikt internt i organisationen, for hvor Brønnum så værdien i antropologisk indsamling, så var mange missionærer enten ikke interesseret i at samle ind eller ønskede ikke at give de 'souvenirs' eller anskuesgenstande, de havde erhvervet, fra sig. I et brev fra 1923 til Etnografisk Samling beklagede Brønnum sig over, at han ikke kunne sende genstande fra missionærerne: "Grunden er denne, at Fristelsen er bleven dem for stor til at forære de hjembragte Sager til Venner og Bekendte."⁷⁸ Brønnum mente imidlertid, at det måtte være muligt at samarbejde om at få missionærernes øjne op for projektet, ligesom han selv var blevet 'vakt'. De måtte selv komme op på museet og se, "hvor storartede Samlinger, der findes".⁷⁹ For særlig genstridige missionærer var løsningen efter Brønnums mening en forening af forskellige motiver: Etnografisk samling burde således give den pågældende en personlig særundervisning "og aabne hans Øjne for Betydningen af, at vort Land har en saadan Samling, og [hvis] De derpaa gav ham et mindre Beløb at gøre Indkøb for, tror jeg, den bedste Plan vilde være, at han samlede noget sammen derude og sendte det hjem."⁸⁰

Aftalen med Niels Brønnum blev en slags mønstersamarbejde, som ikke mindst Müllers efterfølger, Thomas Thomsen, igennem 1920'erne og 1930'erne udvidede til de øvrige organisationer i missionsbevægelsen. I flere af de første henvendelser til Østerlandsmissionen, DMS, Brødremenigheden, Teltmissionen og de andre, blev der slået på kontakten til Sudanmissionen og den betydning, som denne organisation havde haft for museets samlinger. Det blev samtidig praksis under Thomsen, at missionærerne blev lønnet med et fast beløb til indkøb, der kunne forhøjes om nødvendigt, og som en lille bonus modtog samlingens "Aarbog". Nogle missionærer blev nærmest for ivrige. Det er i hvert fald svært at se, hvad samlingen skulle stille op med det antilopehorn, som forvalter Chr. E. Rasmussen fra Sudanmissionen i Esbjerg tilbød sammen med en vase mod, at Etnografisk Samling gav en "Pengegave" til Sudanmissionen – tilbuddet indledtes meget sigende med oplysninger om Sudanmissionens dårlige økonomi.⁸¹ Men de vigtigste argumenter befandt sig på et højere plan:

I forsøget på at få missionærerne til at se pointen i indsamlingerne, holdt Thomsen sig ikke tilbage. De ovennævnte skabe med Sudanmissionens samling, der i sig selv var en udvidelse af det oprindelige tilbud om 'navnemærkater', blev

77 ESA Afrika 6/22 (4. februar 1922). Det fremgår af andre breve, at det var praksis, at man som giver få en opstilling med sine genstande særskilt. Eksempelvis brev til Chr. Knauer i Kongo ESA Afrika 126/20 (5. marts 1920).

78 Brev fra Niels Brønnum ESA Afrika 79/23 (16. september 1923).

79 Ibid.

80 Ibid.

81 Ibid.

eksplicit fremstillet som muligheden for at opnå en "Art permanent Missionsudstilling", hvis den pågældende mission leverede tilstrækkelig med genstande.⁸² Det blev afhængig af situationen i et vist omfang afløst af det nationale argument; missionærernes indsamling skulle ses som en patriotisk handling: "jeg vilde ikke gerne, at den norske Mission skulde blive fyldigere repræsenteret her end den danske", skrev man f.eks. i 1925 til Niels Brønnum med henblik på at få Sudanmissionen til at øge deres indsamling – hvilket Brønnum da også gjorde efterfølgende.⁸³ En pietetsfølelse der jo altså ikke havde afholdt Thomsen fra at indlede samarbejdet med de norske missionærer.

Når kontakten så var etableret og missionærerne overbevist om vigtigheden, kom den næste fase: selve anskaffelsen af genstande. Her involverede arbejdsdelingen oplagt et element af kontroltab for Etnografisk Samling. I felten var det naturligvis missionærerne, der havde ansvaret for, at det nu også var passende genstande, der blev samlet, og at de blev forsynet med de rigtige oplysninger. Derfor skete det under en streng styring og forsøgsvis ensretning fra Etnografisk Samlings side, både hvad angik de enkelte genstande og deres beskrivelse. Her ramte man imidlertid et ømt punkt, for missionærer og forskere havde på flere punkter forskellige forudsætninger. Det gode samarbejde blev således af og til vanskeliggjort, fordi missionærerne betragtede deres omgivelser i almindelighed som et mål for indsamling og ikke nødvendigvis havde blik for genstandenes antropologiske kvalitet. Det kan eksemplificeres ved at se på missionsudstillingerne, missionsbevægelsens pendant til Etnografisk Samling. Her var der genstande af meget svingende kvalitet, og mere væsentligt: de blev i vidt omfang identificeret tidsmæssigt og knyttet til navngivne personer, ligesom man lagde vægt på at spejle en foranderlig nutid – udstillinger kunne ligefrem aflyses med den begrundelse, at de ikke afspejlede samtiden.⁸⁴ Etnografisk Samling var derimod, lidt forenklet, tilhængere af det, Johannes Fabian har kaldt 'det antropologiske præsens', altså at kultur blev beskrevet i idealformer, som tidløse, uforanderlige – og genstandsindsamlingen skulle være målrettet genstande, der repræsenterede dette eller udmærkede sig efter antropologiske eller håndværksmæssige kriterier.⁸⁵

Ovennævnte eksempel med antilopehornet er måske udtryk for dette skisma, og Etnografisk Samling måtte af og til afvise at modtage genstande, f.eks. da man i diplomatiske vendinger takkede missionæren Asbjørn Fog for tilbuddet om et læderrelief, der tilsyneladende var lavet som souvenir: "Desværre maa jeg sige, at saadanne Arbejder, der udføres til Europæere, falder udenfor vor Samlings Ram-

82 Brev til Anna Bramsen fra Teltmissionen, som ligger ESA Afrika 148/25 (21. december 1925); jvf. tilsvarende formulering til metodistmissionæren Johannes Bræstrup ESA Afrika 117/26 (1926).

83 ESA Afrika 136/25 (8. december 1925).

84 Eilert Morthensens memorandum 1938. (Korrespondance o.a. materiale vedr. Missionsudstillinger. DMS' arkiv: 10162:194).

85 Fabian 1983, s. 35ff.

mer, eller i hvert fald staar saa nær deres Grænser, at vi ikke kan inklade os paa at erhverve det."⁸⁶ Den slags afslag var dog altid ledsaget af forsikringer om, hvor værdsat samarbejdet var – og som det var blevet en vane, når missionærer skulle overbevises om fortsat at støtte samlingen, blev Fog efterfølgende inviteret ind på museet for ved selvsyn at se, hvad det var for et projekt, han skulle bidrage til. Den slags misforståelser mellem missionens og antropologiens to kulturer, skulle nødvendigvis føre til, at missionærerne gav museets penge ud på værdiløse genstande. Derfor skrev museet direkte til enkeltmissionærer uden om den styrelse, der oprindeligt havde etableret kontakten, og instruerede dem nøje i, hvilke ting der kunne have interesse. I Sudanmissionen, var det ikke længere Brønnum, man henvendte sig til, når Thomsen omhyggeligt forklarede missionær Axel Pedersen i Numan, Nigeria, hvordan de 2-300 kr., han blev tilbudt til indkøb, skulle bruges. Det blev for eksempel understreget, at det ikke drejede sig om et kunstmuseum, men at genstandene skulle belyse alle sider af kulturen.⁸⁷ Med Prip-Møller, der havde en status og akademisk baggrund, som svarede mere til samlingens ansatte, var forholdet friere, og man vurderede tilsyneladende, at han på egen hånd kunne vurdere værdien og endda tage initiativ til at underbygge genstandene med andre former for empiri.⁸⁸ I løbet af 1930'erne sendte Prip-Møller på eget initiativ en del genstande, og efter hans død overgik en del af hans samlinger til Nationalmuseet.⁸⁹

Et effektivt samarbejde

Et succesfuldt eksempel på, hvordan samarbejdet om en indsamling kunne forløbe, og på hvor vigtigt det var, at parterne forstod hinanden, giver sagen om modeller af kinesiske fiskeredskeber, som Etnografisk Samling havde ønsket og derfor bestilt fra DMS. Den store missionsorganisation sendte sagen videre til missionær Bolwig i Manchuriet i 1931, som derefter modtog fotos og beskrivelser fra Etnografisk Samling for at sikre, at missionæren var tilstrækkelig informeret – "Vedlagte Artikel vil give Dem et Indtryk af, hvad der er Samlingens Hensigt."⁹⁰ Det viste sig imidlertid, at det, der var tænkt i København, var vanskeligere at organisere i Manchuriet, fordi missionæren nu havde problemer med at formidle sagen til næste led. De lokale håndværkere, der var vant til at lave rigtige redskaber, havde svært ved at lave udstillingsmodeller, måtte Bolwig meddele samlingen efter et par måneder. Han regnede dog med at sende dem en måneds tid

86 ESA Afrika 139/33 (13. maj 1935).

87 Flere breve frem og tilbage. ESA Afrika 58/36 (4. september 1936).

88 Brev fra Prip-Møller som er stødt på nogle fotos, som han har taget af et tempel i Colombo og sender "da det mulig kunne have nogen Interesse i Forbindelse med Munkedragterne, som vi saa paa for et par maaneder siden." (ESA Forinden 86/34 (3. februar 1934).

89 Madsen 2003, s. 190, 195.

90 ESA Kina 42/32 (3. september 1931).

Conrad Sophus Bolwig, der leverede modeller af kinesiske fiskeredskaber til Etnografisk Samling var dansk missionær i Kina fra 1893 til 1946.

Danmission fotoarkiv.

senere, selvom han nu måtte tage den borgerkrigs-lignende tilstand i landet i ed – ”de urolige forhold herude gör, at man ikke kan forudsige noget bestemt”, skrev han lakonisk.⁹¹ På Etnografisk Samling svarede Thomsen, at museet satte stor pris på, at Bolwig havde forvaltet opgaven ”trods de ugunstige Forhold i Manchuriet for Tiden. De skal dog ikke fremme Sagen paa Bekostning af Deres Arbejde, vi der er vant til oversøiske Forbindelser, kender de mange Vanskeligheder, der kan opstå.”⁹² I slutningen af april, efter et halvt års skriverier frem og tilbage, kunne Bolwig endelig meddele Etnografisk Samling, at genstandene var sendt til gartnermissionær Kaj Olsen i Pitsaikou (nu Picaigou) i Manchuriet, som ville tage sig af det videre forløb – og at Nationalmuseet i øvrigt kunne modtage modellerne som en gave.⁹³

Konflikterne var da også små, alt taget i betragtning, og der herskede under Thomsen og hans efterfølger Birket-Smith en ret uformel og gensidigt anerkendende tone mellem missionærerne og museet. Flere af de udsendte missionærer skrev om, hvor glade de var for årligt at modtage museets årbog hjemmefra.⁹⁴ Og Etnografisk Samling fik jævnlig besøg af bestyrelserne for missionsorganisationerne, der, inden de rettede henvendelse til deres missionærer, ”gjorde sig

91 ESA Kina 42/32 (8. januar 1932).

92 ESA Kina 42/32 (25. januar 1932).

93 ESA Kina 42/32 (29. april 1932).

94 ESA Afrika 55/38 (26. juni 1937); ESA Kina 162/32 (11. juni 1932).

bekendt med, hvad der allerede forefandtes i museet fra Santhalerne og mente at kunne supplere disse sager," som H. P. H. Kampp fra Santalmissionen skrev.⁹⁵ Derefter aftaltes en sum, og indsamlingen kunne påbegyndes. Tonen, og den sikkert oprigtige værdsættelse, der lå i samarbejdet, kan opsummeres med et citat fra Thomsen til Fanny Paulli fra Pathanmissionen:

"Som De ved Deres Besøg selv kunne forvise Dem om, er det Dem selv, der har grundlagt vor Pathansamling, som jeg er meget glad for. I en etnografisk Samling vil der naturligvis altid være Lakuner at udfylde, men det bør jo ikke være paa Steder, hvor der er danske Missionærer."⁹⁶

Missionærerne var heller ikke kun indkøbere, Etnografisk Samling trak også på deres kundskaber i forbindelse med opstillingen af samlingerne. Det gjaldt ikke bare de genstande, som missionærerne selv havde indsamlet; Birket-Smith, der jo ellers ikke synes at tillægge missionen nogen særlig positiv betydning, kunne således kontakte DMS, da Samlingen havde modtaget en kam med ukendt proveniens: "Jeg vilde være meget taknemmelig, hvis De eller en af de andre missionærer kunde oplyse os derom".⁹⁷

Til gengæld var det så som så med de oprindelige løftet om eksponering af missionssagen. I Etnografisk Samlings *Vejledning for Besøgende*, under Afrika og Kina stod der således stort set intet om mission i katalogerne fra 1909, 1919 og 1922. Om „For-Indien“, som jo i meget høj grad var præget af de missionærindsamlere hed det blot i slutningen:

"Flere af de kolariske Bjergfolk er kun lidet berørt af den arisk-indiske Kultur. Et af de bekendteste er Santhalerne i Nord-Indien, blandt hvilke Kristendommen i den senere Tid har vundet stor Fremgang; Samlingen herfra er væsentlig kommen gennem danske Missionærer [i 1909-udgaven: "gennem den danske Mission"]. Største Delen af den øvrige indiske Samling er tilvejebragt af Missionær E. Løventhal i Vellore."⁹⁸

På det tidspunkt var aftalen med Niels Brønnum kun lige begyndt, men de kommende år bød ikke på væsentlig større anerkendelse. Senere blev Sudanmissionen nævnt, men yderst kortfattet: "Samlingerne fra Nigeria er gave fra den danske Sudan-Missions missionærer."⁹⁹ Altså nok en anerkendelse af samarbejdet, men ikke helt den permanente missionsudstilling, som Brønnum var stillet i udsigt

95 ESA Forindien 66/41 (19. maj 1941).

96 ESA Forindien 141/35 (20. december 1935).

97 ESA Forindien 103/45 (16. februar 1945).

98 Den etnografiske Samling 1909, 1919, 1922.

99 Den etnografiske Samling 1950, s. 103.

tidligere. Der var nok kommet skilte på montrerne, men ellers var der ikke det store, den besøgende mærkede til missionærernes indsamling.

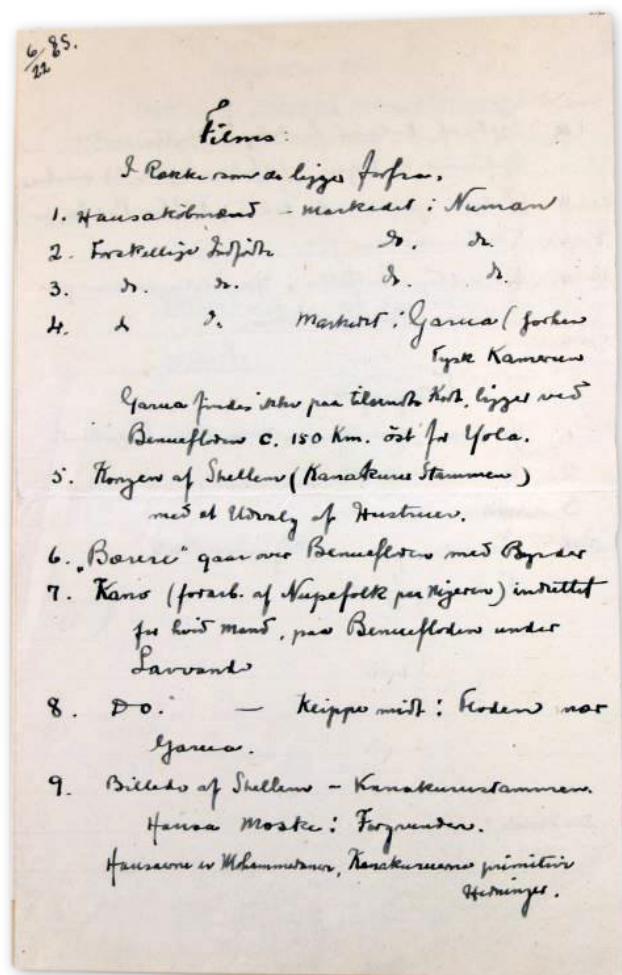
Man kunne beskyldte Etnografisk Samlings medarbejdere for at manipulere, når de lovede missionærerne anerkendelse af deres projekt gennem udstillingerne, uden at de fik det i nogen nævneværdig grad. Omvendt er der ingen tegn på, at missionærerne, hvis mål lå andetsteds, var utilfredse med ordningen – som de jo kunne bevidne ved selvsyn på de tilbagevendende rundvisninger af missionsorganisationernes medlemmer.

Mellem etnografiske tårer og missionsudstillinger

De tre spor i historien om dansk antropologi og dansk mission kan overordnet ses som den sekulære og den religiøse håndtering af det samme objekt, beskrivelsen af ikke-europæiske folkeslag – ikke som sammenstød, men som to parallelle baner, der ét enkelt sted mødes. Et sikkert sjældent fænomen i 1900-tallets danske forskningshistorie uden for teologien og filologien.

Historien kan imidlertid også ses som transporterungen af dette fælles antropologiske genstandsfelt mellem forskellige sfærer. I første omgang har vi en religiøs, eller måske rettere religiøst 'ladet', forståelse af kulturen skabt af de missionærer, der mere end nogle andre danskere forholdt sig til andre kulturelle praksisser og var den største enkeltudgiver af dansksproget litteratur om folkeslag i Afrika og Asien. Af dem var kun et fåtal tilsyneladende interesseret i at lade deres viden og analyser indgå i en sekulær sammenhæng. 'Folkelivsskildringer' var en del af en religiøs sammenhæng, der enten skulle tjene til at uddanne missionærer eller fremme viden og kærlighed – typisk begge dele.

I anden omgang har vi det danske antropologiske miljø, der i løbet af sin udvikling forlader en indledningsvist relativt positiv holdning til missionærerne, hvor de både anerkendes for deres indsats som indsamlere og som modbillede til kolonimagterne. Det forsvinder formentlig som led i en faglig konsolidering, hvor det kulturelle kommer til at veje tungere, og hvor missionærernes manglende vilje til at udtrykke sig sekulært bliver uantagelig – i det mindste ikke egner sig til at referere. Så meget mere slående virker historien om Etnografisk Samling, hvor missionærer og antropologer gladelig samarbejder – selvom de sidste kan siges at høste anerkendelsen for de førstes arbejde: missionærerne bliver assistenter, der er tilfredse med at hente præcis de objekter, som etnograferne ønsker, ved afgivelsen bekymrer de sig tilsyneladende ikke synderligt om deres offentlige anerkendelse, eller at genstandene kun i meget begrænset omfang bliver omfattet af missionærernes forståelse. På samtidens missionsudstillinger var det gentagne gange blevet understreget, at de udstillede genstandene mistede deres værdi ved ikke at

Missionærerne sendte ikke kun genstande, også film blev fra et tidligt tidspunkt optaget og leveret til etnografisk samling. ESA Afrika 6/22.

blive forstået religiøst.¹⁰⁰ Nu sker det mærkelige, at indsamlingen får en ny værdi, som missionærerne ikke behøver at have ejerskab over. Er det den nationale følelse, etnografierne slår på som fælles mødested, der giver et nyt formål eller bliver det 'desinfektionsmiddel', der fjerner den religiøse aura? Det nationale var et fast argument for datidens Etnografisk Samling,¹⁰¹ og man kan spørge sig selv om den større betydning missionær-antropologer har haft i andre lande skyldes, at de har ageret inden for deres eget lands kolonier og derfor set en højere interesse i at publicere bredt om dem – også på et sekulært plan?

At missionærerne ikke har været særlig synlige i offentlighedens møde med genstandene i Etnografisk Samling, får én til at overveje betydningen af denne form for 'renselse' inden for datidens publikationer: Har missionærers skrevne bidrag på samme måde været renset for deres proveniens, inden de evt. fik indgang i artikler af folk som Birket-Smith? Det er et spørgsmål, som er ulige sværere

100 World Missionary Conference 1910 VI, s. 114.

101 Høris 2010, s. 370.

at behandle, da det kræver et meget mere omfattende kildemateriale, der næppe findes.

Historien om dansk antropologi og mission peger i hvert fald, på hvordan dansk religions betydning strækker sig ud over det erklæret religiøse rum og bliver relevant, ikke bare for missions- og kirkehistorien men for synet på Danmarks rolle i verden og verdens rolle i Danmark.

Litteratur

- Andersen, Peter B.; Carrin, Marrin og Soren, Santosh K. 2011: *From Fire Rain to Rebellion: Reasserting Ethnic Identity Through Narrative*. Manohar Publications.
- Beck, Brenda E. F. 1979: "Body Imagery in the Tamil Proverbs of South India". *Western Folklore*, s. 21-41. DOI:10.2307/1498982
- Bickers, Robert A. et al. 1996: "Introduction". Robert A. Bickers & Rosemary Seton (red.): *Missionary Encounters: Sources and Issues*. Curzon Press, s. 11-37. DOI:10.4324/9781315026435
- Birket-Smith, Kaj 1911: "W. Barbrooke Grubb: An Unknown People in an Unknown Land". *Geografisk Tidsskrift*, 21, s. 208-210.
- Birket-Smith, Kaj 1941-1942: *Kulturens Veje*. Jespersen og Pio.
- Bjørnlund, Matthias 2015: *På herrens mark*. Kristeligt Dagblads Forlag.
- Bleie, Tone 2017: "Scholarship, Subtext, Submission, and Mission: Reintroducing Paul Olav Bodding". *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap*, 2017, 3, s. 4-25.
- Brønnum, Niels H. 1923: *Folkeliv i Sudan*. Sudanmissionen.
- Brønnum, Niels H. 1926: *Under Dæmoners Aag*. Sudanmissionen.
- Buggeln G.; Paine, C. and Brent Plate S. 2017: "Missionary Museums!". G. Buggeln et al: *Religion in Museums, Global and Multidisciplinary Perspectives* (eds.). Bloomsbury Academics, s. 231-238. DOI:10.5040/9781474255554.ch-026
- Carrin, Marine og Tambs-Lyche, Harald 2008: *An Encounter of Peripheries: Santals, Missionaries, and Their Changing Worlds*. Manohar.
- Comaroff, John L. og Comaroff, Jean 1991: *Of Revelation and Revolution – Christianity, Colonialism and Consciousness in South Africa*, vol. 1. The University of Chicago Press. DOI:10.7208/chicago/9780226114477.001.0001
- Coombes A.E 1994: "'For God and for England': missionary contributions to an image of Africa". A. Coombes: *Reinventing Africa: museums, material culture and popular imagination in Late Victorian and Edwardian England*. Yale University Press, s. 161-186.

- Corbey, R. og Weener, F. K. 2015: "Collecting while converting: missionaries and ethnographics". *Journal of Art Historiography*, 12, s. 1-14.
- Cox, Jeffrey 2002: *Imperial fault Lines: Christianity and colonial power in India, 1818-1940*. Stanford University Press.
- Cox, Jeffrey 2008: *The British Missionary Enterprise Since 1700*. Routledge.
DOI:10.4324/9780203936214
- Daniel Henschen 2017B: "Lægmission som bevægelse: udvikling og gennemslagskraft i Danmark mellem 1890 og 1970". *Bibliotek for Læger*, s. 180-209.
- Den etnografiske Samling 1909, 1915, 1919, 1922: *Vejledning for Besøgende*. Nationalmuseet
- Den etnografiske Samling 1938, 1950. *Tropiske Naturfolk*. Nationalmuseets Vejledninger.
- Fabian, Johannes 1983: *Time and the Other*. Columbia University Press.
- Frykenberg, Robert E. 2003 (red.): *Christians and Missionaries in India: Cross Cultural Communication since 1500*. RoutledgeCurzon.
DOI:10.4324/9780203061084
- Geest, Sjaak van der 1990: "Anthropologists and Missionaries: Brothers under the Skin". *Man*, XXV, s. 588-601. DOI:10.2307/2803655
- Geest, Sjaak van der og Kirby, J. P 1992: "The Absence of Missionaries in African Ethnography, 1930-65". *African Studies Review*, XXXV, s. 59-103.
- Gilberg, Rolf 1999: „Etnografisk samlings historie: Det Kongelige Ethnografiske Musæum blev til en enhed i Udenlandske Afdeling på Nationalmuseet“. *Jordens Folk*, 3, s. 29-58.
- Gregersen, Malin 2010: *Fostrande Förpliktelse. Representationer av ett missionsuppdrag i Sydindien under 1900-talets första hälft*. Lunds Universitet.
- Grønbech, Vilhelm 1919: "Primitiv Religion". *Nordisk Missionstidsskrift*, 3, s. 3-16.
- Harries, Patrick 2005: "Anthropology". Norman Etherington (red.): *Missions and Empire*. Oxford University Press, s. 238-260. DOI:10.1093/acprof:oso/9780199253487.003.0012
- Hasinoff, Erin L. 2011: *Faith in Objects. American: Missionary Expositions in the Early Twentieth Century*. Palgrave Macmillan.
DOI:10.1057/9780230339729
- Henningsen, Anne Folke 2005: "Kristen mission og kvinders øgede mulighedsrum". *Kvinder, Køn og Forskning*, no. 1-2, s. 74-87. DOI:10.7146/kkf.v0i1-2.28125
- Henningsen, Anne Folke 2010: "Contesting Promised Land: Moravian Mission Land Conflict in South Africa around 1900". *Social Sciences and Missions*, 23:2, s. 254-275. DOI:10.1163/187489410x511560

- Henschen, Daniel 2014A: "The Bishop of Tranquebar and Shiva's Elephant: Danish Missionaries and Indian Independence". E. Fihl og A. R. Venkatachalapathy, (red.): *Beyond Tranquebar: Crappling across Cultural Borders in South India*. Orient BlackSwan, s. 402-424.
- Henschen, Daniel 2014B: "Kaldet i radioen: Ydre Mission i Danmarks Radio 1925 til 1965". *Kirkehistoriske Samlinger*, s. 131-165.
- Henschen, Daniel 2017A: "The Circulation of Danish Missionary Literature 1880-1944". *Journal of Social History*, 50:3, s. 518-533. DOI:10.1093/jsh/shw039
- Henschen, Daniel 2019: *Da danskerne ville omvende verden*. Gads Forlag.
- Henschen, Daniel 2020: "Kundskab og varme Hjerter: Publikumsstrategier på missionsudstillingerne i Aalborg i 1910 og 1954". Lars Bisgaard et al. (Red.): *Danske museumshistorier i 400 år – formidling, oplysning, oplevelse*. Syddansk Universitetsforlag, s. 209-232.
- Heyden, Ulrich van der & Feldtkeller, Andreas (red.) 2012: *Missionsgeschichte als Geschichte der Globalisierung von Wissen*. Franz Steiner Verlag. DOI:10.1515/hzhz.2013.0519
- Høiris, Ole 1986: *Antropologien i Danmark*. Nationalmuseets Forlag.
- Høiris, Ole 2010: *Antropologiens idehistorie: 2500 års konstruktion af os selv og de fremmede*. Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, Hermann 1907: *Tanker om Kastevæsenet ud fra Aandslivet i Indien*. DMS forlag.
- Jensen, Mogens 1992: *To mænd og deres mission: Anton Marius Pedersen, Niels Høegh Brønnum og Dansk Forenet Sudan Mission 1905-1925*. Savanne.
- Johnston, Anna 2003: *Missionary Writing and Empire, 1800-1860*. Cambridge University Press. DOI:10.1017/cbo9780511550324
- Kampp, H. P. H. 1921. *Folkelivsbilleder fra Santalistan (Tilabani)*. Den Nordiske Santalmission.
- Kastfelt, Niels 1981: *Kultur mødet i Nigeria: mødet mellem Bachamafolket, engelske koloniembedsmænd og Dansk Forenet Sudan Mission*. Gad.
- Kastfelt, Niels 2013: "Kristendom i grænseland: Kirkehistoriske perspektiver på et afrikansk religionsmøde". *Dansk Teologisk Tidsskrift*, 3, s. 2-20. DOI:10.7146/dtt.v76i3.105817
- Kjær, Birgitte 1980: "'Gamle Thomsens' børnebørn. Om oprettelsen af de første provinsmuseer i Danmark". *Fortid og Nutid*, 3, s. 362-389.
- Larsen, L. P. 1907: *Hindu Aandsliv og Kristendommen: Missions Foredrag holdte Paa Universitetet i København*. G. E. C. Gads Forlag.
- Lindenfeld, David og Richardson, Miles 2011: "Introduction". Lindenfeld & Richardson (red.): *Beyond conversion and syncretism: indigenous encounters with missionary Christianity*. Berghahn, s. 1-23.
- Løgstrup, Theodor 1917: *Det danske Missionsselskab 1821-1917*. Lohse.

- Løventhal, Eduard 1870: *Til den danske Menighed af Folkekirken. Mit Missions syn*. Schiødt.
- Madsen, Emil 1909: "De vigtigste af danske foretagne Rejser og Forskninger i Asien". *Geografisk Tidsskrift*, 20, s. 298-301.
- Madsen, Hans Helge 2003: *Prip-Møllers Kina: arkitekt, missionær og fotograf i 1920'erne og 30'erne*. Arkitektens forlag.
- Maxwell, David 2015: "The Missionary Movement in African and World History: Mission Sources and Religious Encounter". *The Historical Journal*, 58, s. 901-930. DOI:10.1017/s0018246x15000084
- Montell, Gøsta 1939: "J. Prip-Møller: Chinese Buddhist Monasteries". *Geografisk Tidsskrift*, 42, s. 50-58.
- Nielsen, Aage Krarup (red.) 1930: *Jordens erobring*. Chr. Erichsens Forlag.
- Nielsen, Harald 2012: *Erik W. Nielsen – og hans bidrag til efterkrigstidens missionsteologi*. Dansk Missionsråd.
- Nielsen, Harald 2019: *Det danske missionsselskabs historie 1821-1985*. Danmission.
- Nielssen, Hilde 2007: "Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi". *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, s. 73-93.
- Nielssen, Hilde et al. (red) 2011: *Protestant Missions and Local Encounters in the Nineteenth and Twentieth Centuries: Unto the Ends of the World*. Brill. DOI:10.1163/ej.9789004202986.i-337
- Okkenhaug, Inger Marie 2003 (red.): *Gender, race and religion: Nordic missions 1860-1940*. Studia missionalia svecana.
- Olufsen, Ole 1913: "Otto Nordenskjöld: Kolonisationen och Naturfolken. Drag ur Nutidens Kolonialpolitik och Kolonialstyrelse.". *Geografisk Tidsskrift*, 22, s. 280-281.
- Olufsen, Ole 1918: "Anmeldelse af På Obanade Stigar. Tjugofem År i Ost-Turkestan. Svenska Missionsförbundets Mission i Ost-Turkestan". *Geografisk Tidsskrift*, 24, s. 187-188.
- Pedersen, Poul 1991: "Tab og adskillelse på Herrens mark: familien Løventhal i Indien og Danmark.". *Antropologi*, 23, s. 173-184.
- Pratt, Mary Louise 2008: *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. Routledge. DOI:10.4324/9780203106358
- Prip-Møller, Johannes 1934: "Arnold Heim: Minya Gongkar". *Geografisk Tidsskrift*, 37, s. 307-313.
- Ramløv, Kirsten 1995: "Eduard. Løventhal. En missionær i Indien og hans indsamlinger". *Nationalmuseets arbejdsarkiv*, s. 76-88.
- Reinius, Lotten G. 2005: *Förfärliga och begärliga föremål. Om tingens roller på Stockholmsutställningen 1897 och etnografiska missionsutställningen 1907*. Etnografiska museet.

- Richards, Thomas 1993: *The Imperial Archive: Knowledge and the Fantasy of Empire*. Verso.
- Rung, J. 1882: "Halvøen Korea". *Geografisk Tidsskrift*, 6, s. 115-116.
- Sebro, Louise 2010: *Mellem afrikaner og kreol: etnisk identitet og social navigation i Dansk Vestindien 1730–1770*. Lunds Universitet.
- Sharpe, Eric J. 1997: *Comparative religion: a history*. Bloomsbury Academic.
- Shelton, Anthony Alan 2006: "Museums and Anthropologies: Practices and Narratives". Sharon Macdonald, (red.): *A Companion to Museum Studies*. Blackwell, s. 64-80. DOI:10.1002/9780470996836.ch5
- Smalley, William Allen 1978: *Readings in Missionary Anthropology*. William Carey Library.
- Thalbitzer, William 1907: "Grønland og Missionen". *Politiken*, 10. April, s. 7-8.
- Thode Jensen, Niklas 2014: "Making it in Tranquebar: Science, Medicine and the Circulation of Knowledge in the Danish-Halle Mission, c. 1732-44". Ester Fihl og A. R. Venkatachalapathy (red): *Beyond Tranquebar: Grappling Across Cultural Borders in South India*. Orient BlackSwan, s. 325-351.
- Thorne, Susan 1997: "The Conversion of Englishmen and the Conversion of the World Inseparable". Frederick Cooper & Ann Laura Stoler (red.): *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World*. University of California Press, s. 238–262. DOI:10.1525/california/9780520205406.003.0007
- Thorne, Susan 1999: *Congregational Missions and the Making of an imperial Culture in 19th Century England*. Stanford University Press.
- Vahl, Martin 1926: „Louis Marin: Questionnaire d’Ethnographie. Table d’analyse en Ethnographie“. *Geografisk Tidsskrift*, 29, s. 58-59.
- Vallgård, Karen 2008: "Omvendte omvendelser: Om to danske missionærers møde med Indien i den første halvdel af det 20. århundrede". *Historisk Tidsskrift*, 108:2, s. 389-426.
- Vallgård, Karen 2014: *Imperial Childhoods and Christian Mission: Education and Emotions in South India and Denmark*. Palgrave Macmillan. DOI:10.1057/9781137432995
- Wingfield, Chris 2017. "'Scarcely more than a Christian trophy case?': The global collections of the London Missionary Society museum (1814-1910)". *Journal of the History of Collections*, 29:1, s. 109-128. DOI:10.1093/jhc/fhw002
- Wingfield, Chris et al. (red.) 2015: *Trophies, Relics and Curios? Missionary Heritage from Africa and the Pacific*. Sidestone Press.
- World Missionary Conference 1910: *Report of commission VI: The home base of missions*. Oliphant, Anderson & Ferrier.

Hjemmeside

DBL: M. Vahl: http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Naturvidenskab_og_teknik/Geograf/M._Vahl (besøgt 1. september 2020)

Utrykt kildemateriale

DMS' arkiv i Rigsarkivet, privatarkiv nr. 194: "Korrespondance o.a. materiale vedr. Missionsudstillinger".

ESA: Etnografisk Samlings arkiv i Nationalmuseet. Korrespondancen i arkivet ligger efter de nævnte regioner, registeret efter rækkefølge for modtagelse/ årstal.

Summary***Does "the ethnographer [cry] tears of blood"?: missionaries and Danish anthropology***

The article examines the relationship between the Danish mission movement and Danish anthropology from approx. 1900 until World War II. The Danish mission movement was once the most important single mediator of the world outside Europe. And it had its heyday at the same time as the consolidation of a Danish anthropological discipline that dealt with the same areas. Yet the relationship between the two groups remains essentially undiscovered – despite international recognition of the importance of missionaries for the development of anthropology.

The article deals with Danish missionaries' anthropological publications, and the treatment of foreign missions in the anthropological environment of the time. Finally, the collaboration between the mission movement and the Ethnographic Collection of the National Museum of Denmark (the then principal anthropological institution) is uncovered for the first time through the Ethnographic Collection's archive. It appears as a strikingly committed and mutually appreciative collaboration given the otherwise sharp boundaries between anthropologists and missionaries.